

GERÉBI TALÁLKOZÓ '95 MÁRCIUS

ZELNIK JÓZSEF ELŐADÁSA

A Kós Károly Egyesülés idei első konferenciájára meghívtuk Zelnik József néprajzkutatót, a Magyar Kulturális Kamara elnökét, hogy az előző számunkban megjelent írásának gondolataival alaposabban megismerkedhessünk.

Zelnik József: Hogy ez az ország nem működik, nem építkeznek, rosszabban dolgozna, mint bármelyik másik, ez nem igaz, egyáltalán nem így van, csak azok érzik, hogy így van, akik összetévesztik az államcsődöt a nemzetcsőddel. Itt nincs nemzetcsőd, itt államcsőd van, az állami gépezetet egyszerűen olyan szakszerűtlenség uralja, amire elég kevés példa van. Hogy ezt alátámasszam, nem tudom, ki emlékszik rá történelmi tanulmányaiból, hogy 1921-ben, amikor Bethlen István hatalomra került, egy év alatt kidolgozott egy programot és néhány év alatt stabilizálta az országot. Az egyik első intézkedése az volt, hogy az államhivatalnokok bérét az előző év 25%-ában állapította meg. Tehát nem a még szegényebektől, meg a nagyon szegényektől vágott egy nagyot, hanem egy jó példával állt elő, hogy az ő fizetése is 25%-a lett az előző fizetésnek. És itt nagyon fontos, hogy ezt ne tudják demagógiával elintézni, ugyanis Magyarországon egymillió-háromszázezer közalkalmazott van. Ez körülbelül egy ötször-hatszor ekkora országnak is elég lenne. Ez nagyon sok mindent megmagyaráz, hogy mennyire kiszolgáltatottak vagyunk. Azt tudja az ember, hogy szorításra szükség van, de hogy ilyen életveszélyes szorításra van-e szükség, arról néhány szót szeretnék mondani, mert szerintem nincs. Valahogy esélyegyenlőbb alapon kellene a szorítást akkor is elvégezni, nem pedig így, ahogy most látjuk. Erre később szeretnék visszatérni, most inkább egy tegnapi tapasztalatomat szeretném megosztani, a Borakadémia ülésén arról volt szó, hogy a magyar borok az elmúlt három évben ismét betörték a nemzetközi piacra. Három év alatt! Máshol ehhez 30-40 év kellett, francia piacra borral bemeni, hát az azért a csodával egyenlő vállalkozás. Milyen borral lehet betörni a piacra? Csak kitűnő minőségű borokkal. Tehát megfogalmazódott az, hogy nincs aktuálisabb kérdés, mint a *minőség forradalma*. Csak a minőség védi meg ezt az országot és ezt bizonyítja, hogy ezeket a minőségi borokat úgy literenként átlagban ezer forintért lehet eladni.

Itt egy pillanatra érdemes megállnunk, Tőkés László, amikor lebontott egy katonai diktatúrát, – azért mondom így, mert ez egy nagyon nagy személyes vállalkozás volt, akárki akármit mond róla, – azt mondta, hogy *törd át a hallgatás falát*, mert egy totális katonai rendőri diktatúrában a hallgatás falát kell áttörni. Egy olyan típusú diktatúrában, amiben mi élünk, – ezt majd pár szóban indoklom, hogy miért nevezem a mostanit diktatúrának, – úgy néz ki, hogy *át kellene törni a hazugság falát*. Ez persze nagyon kemény és nagyon nagy vállalkozás. Nagy László rémlik föl emlékezetemben, aki halála óta is itt motoz a szívében, hogy

törd át fű, ha bírod, s ha mered. Én szerintem ez az igazi kihívás a mai magyar társadalom előtt. Visszatérve a diktatúrához, ez *tömegkommunikációs diktatúra* és totális. Személyes élményemet mondom. Most a héten, hétfőn a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke tart egy szakmai vitát a népi médiatörvényről. Meghívott szakembereket, engem is. Ezen az összejevetelen, mivel közalapítványként akarják szabályozni a rádiót, televíziót, Duna tévét, ezért én elmondtam, hogy a Magyar Kulturális Kamara az alkotmánybírósághoz fordult, mert a *közalapítvány alkotmányellenes*. A következő problémák vannak vele: az alapítvány közérdekű, visszavonhatatlan kötelezettségvállalás. Lényeges, hogy *közérdekű*, lényeges, hogy *visszavonhatatlan*. Most két évvel ezelőtt kirobbant egy alapítványi háború, minden ilyen háború mögött ilyen nagyon mély politikai játékok vannak. Ezt megerősítette az egyik liberális szociológus, Tamás Pál is, aki leírta a Népszabadságban, hogy van alapítványi háttére a liberális területnek, megteremtette Soros György és mások, van a szocialistának, a pártvagyonból hozták létre, József Attila Alapítvány és így tovább, és azt mondja, nem kellene azon csodálkozni, hogy az úgynevezett konzervatív erők is megteremtették a magukét. Dehát a sárga irigység beindult és kirobbant egy publicisztikai háború, hogy ezek az alapítványok adót csálnak, pártokat támogatnak, amit rá lehetett önteni – bizonyítás nélkül természetesen – és gyorsan kitalálták, hogy úgy lehet majd leváltani ezeknek az alapítványoknak a kuratóriumait, ha közalapítvánnyá válnak és akkor ezeket ki lehet sajátítani. Csak egy baj volt: a *jog*. Létrejött a magyar jogalkotás egyik legsúlyosabb beteg állatorvosi lova. A közalapítvány olyan alapítvány, amit az alapítója visszavonhat ha akar. Most mit jelent ez? Hát ez az állami vagy önkormányzati adócsalás, mert parlament, kormány, önkormányzat létesíthet közalapítványt. Egy önkormányzat betesz egymillió forintot egy közalapítványba, még a helyi társadalomból felszólít pár embert, hogy azok is tegyenek be, és két év múlva visszaveszi, azt hiszem, ez teljesen egyértelmű. Ugyanis adókedvezményt kap a közalapítvány, ráadásul nagyobb adókedvezményt, mint az alapítvány. Tehát az első probléma, hogy visszavonható, a másik, hogy a kuratóriumot bármikor leválthatja, a harmadik, hogy a költségvetését meghatározhatja saját magának, amivel a tulajdon-egyenlőség elvét sérti, mert saját magának nagyobb kedvezményt ad, mint egy alapítványnak. Tehát három szinten alkotmányellenes.

Körülbelül ezt mondtam el az ülésen, hát a jelenlévő sajtó odafigyelt, érezte, hogy ennek van hírértéke. Odajön hozzám a tévéhíradó képviselője, fiatal lelkes hölgy, azt mondja szeretné, ha nyilatkoznék a híradónak. Mondom, rendben van, ahogy vége a megbeszélésnek. Közben bejön egy magas fekete férfi, odamegy hozzám a hölgy és mondja, hogy megbeszéltem a Zelnik Józseffel, hogy interjút ad a híradónak. *Azt nem*, mondja és kivonult az egész tévéstáb, elmentek annak ellenére, hogy meg volt beszélve. Ez semmi, ez még nem hazugság. Hol kezdődik a hazugság? Este a tévéhíradóban a következő képet adják be: Giczy György és

Zelnik József kezét fog, örömmel üdvözli Giczy György Zelnik Józsefet és ott volt még Pokol Béla és Timkó Iván. Egyből megteremtődik egy furcsa milió, az nem érdekes hogy én életemben először találkoztam Giczy Györggyel és hogyha meghívja az embert, az odamegy és bemutatkozik, de ezt a pillanatot lefotózzák, és úgy mutatják be, hogy lám, a keresztapa megérkezik és alapítványok, pártok, szervezetek összefonódása, minden.

Tehát *törd át a hazugság falát*. Ha van életveszélyes erő ebben a mai társadalomban, az a jelenlegi tömegkommunikációs diktatúra, az egyarcúság, amit nagyon fontos, hogy pontosan fogalmazzunk meg, egy liberális fölény van a tömegkommunikációban. Az európai törvények szerint a tömegkommunikációban biztosítani kell, hogy a társadalomban jelen lévő politikai filozófiák, áramlatok nagyjából egyenrangúan jelen legyenek. Pokol Béla tanulmányait érdemes olvasni, és a jelenlévők figyelmét fölhívom rá, hogy legnagyobb harcot ezellen ő folytatja és a legmélyebben szakmailag ő tárja föl. A másik veszély az adósságsapda, én ennek inkább kulturtörténeti vonatkozásaira hívom föl a figyelmet, ugyanis nem fogadhatjuk el, hogy ebben a társadalomban létezhetnek tabuk. Ez egy szabad, demokratikus társadalom, ezt választottuk, akkor hogy létezhet tabu? Az országgyűlés gazdasági bizottságának elnöke, Tardos Márton ír egy cikket és azt mondja, hogy *nem tabu* elvenni a gyest, a gyedet, a szociálist, a kulturálist, az egészségügyet, – így végig leírja azt, amit Bokros a fekete vasárnapon bejelentett – január közepén jelent meg Tardos Márton cikke, – de *tabu* hozzányúlni a tartozásügyünkhöz. Na most, hogyha valaki halálán van, azt hiszem, hogy nincs tabu, mert ő azt mondja, hogy államcsőd van. Az is életveszélyes, de ezt mindig összemossák a nemzetcsőddel és hogyha még az is lenne, az tényleg botrányos lenne. Nem kell megijedni, nemzetcsőd szerintem sosincs, még akkor se, hogyha az megtörténne Magyarországgal, ami 1859-ben Paraguay-jal megtörtént, hogy szembefordult az őt támadó nemzetközi tőkekoncentrációs csoportokkal, – én úgy hívom eufemisztikusan, hogy nemzetközi tőkekoncentrációs táborokkal, – amire három szomszéd országot uszítottak rá és egy nagyon kemény háborúban Paraguayt térdre kényszerítették. De hát száz év viszonylatából másképp néz ki a dolog, még mindig ő a leggazdagabb a négy ország közül. Azt azért látni kell, hogy itt nagyon nagy veszélyek vannak. Annak ellenére is, hogy tételesen bizonyítható, hogy az adósságállományunkat többszörösen visszafizettük, tehát ez nem erkölcsi kérdés. De ki tudja Magyarországon, hogy mikor fizettük vissza az adósságunkat? Mi lenne, hogyha mondjuk a Népszabadságban fizetett hirdetésként megjelenne az, hogy ekkor és ekkor, ennyi kamattal, ennyiért visszafizettük az adósságunkat? Csakhogy az történt, hogy közben egy ügyes monetarista politikával, kihelyezték Amerikába, – ismerjük, az olajválság környékén nagy kihelyezésre váró pénzek voltak, Fekete János nyilatkozta, hogy naponta három-négy bankár van a szobájában és nem győzi kirúgdosni őket, mert tukmálják ide a pénzt nagyon olcsón, – egy monetarista trükkkel megváltoztatták a kamatot és akkor abban a pillanatban belecsavarodtunk az adósságsapdába, amiből azóta se tudunk kijutni és egy főre jutóan a világ legeladósodottabb országa vagyunk, érdekes módon még mindig talpon. Azok az országok, melyek egy főre jutóan ennyire el voltak adósodva,

már mind csődöt mondtak, Mexikótól Lengyelorszáig és így tovább. Tehát ez rendkívül tehetséges nép. Nem véletlen, hogy tejjel-mézzel folyó Kánaán, ismerünk ilyen véleményt Magyarországról a XVII-XVIII. században, Dantéről ne is beszéljünk, hogy "*Óh, boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már...*". Nem tudjuk azóta se, mire utalt Dante, de most is le lehetne írni ezt a mondatot.

Volt egy magyar miniszter, Andrásfalvy Bertalannak hívták, aki nem írta alá a költségvetést. Azt az igazmondás jelképének nevezett sajtó le sem írta, hogy ezzel 40 milliárdot szerzett a magyar kulturának, igaz, hogy kirúgták utána, de hát egy kulturális miniszter feje megér 40 milliárd forintot a kulturának, mert az hosszútávú építkezés. Éppen ezért provokatíván azt szoktam most is kérdezni, hogy a Fodor Gábor feje nem érme meg a kulturális területnek 40 milliárdot? Miért van kétszeresen hátrányos területben a kultúra most? Azért, mert a kulturális tárcát az a párt adja, amelyik egyetért a restriktív, monetarista politikával. Nem tud mást csinálni, mert ez a pártja politikai filozófiájából adódik. Ez eddig természetes dolog, csak ez az egész magyar kulturális életre azért hátrányos, mert amíg egy ágazati miniszternek az a fő feladata, hogy a saját ágazatát védje, az ebben a helyzetben nem megy.

A mi szerencsétlenségünkre a kulturális terület központi költségvetése nagyságrendekkel megroppant ebben az időszakban. Én éppen ezért írtam, hogy végveszély van, itt most már két feladatunk van, átgondolni teljesen a nemzeti kulturális stratégiát, ami szervezi egy ország életét, a másik pedig, hogy karitatív alapon építkezni kell, mert föl kell készülnünk arra, hogy egy rendkívüli értelmiségi munkanélküliség indul, ami társadalmilag kezelhetetlen. Amíg nagy munkanélküliség volt a 20-as 30-as évek között, erre is a történelemből emlékszünk, azt addig nem vette észre a társadalom, amíg az értelmiség nem került az utcára, onnan kezdve megírták, hogy a diplomások havat hánynak és így tovább. Az értelmiség tudja egyedül tudatosítani a társadalomban a munkanélküliség sokkját.

Ha most tíz százalékkal emelkedik a munkanélküliség, arra egy felületes technokrata közgazdász legyint, csakhogy ez a tíz százalék kilencven százalékban értelmiségi lesz és egy igazi sokk, félelem telepedik a társadalomra. Na most, hogy nemzetközi erők ezt akarják vagy nem akarják, mi ez a démonológiai szótár, amit populista és nem populista politikusok használnak, hogy nagy nemzetközi erők összeesküdtek Magyarország ellen, hogy ez igaz vagy nem igaz? Hát hogy ne lenne igaz! Dinswanger, egy kitűnő német szerző írja le *Pénz és mágia* című gazdaságfilozófiai esszéjében, hogy az aranycsinálás története során a titkos társaságokban különböző mágiával próbálták az aranycsinálás titkát megtalálni. Mindenki úgy tudja, hogy nem sikerült, ő bebizonyítja, hogy sikerült. Amikor az értelmiség föladta azt a küldetését, hogy megtudja, hogy mi az aranycsinálás, a szellemi aranycsinálás, megközelítése a transzcendensnek, megközelítése Istennek, megközelítése a belátható és beláthatatlan világoknak, akkor kitalálta, hogy lehet másképp aranyat csinálni. Ezt Angliában találták ki: Indiából elloptak egy újítást, a világon a legjobb textilszövési technológia a XVI.-XVII. század környékén Indiában volt. Hazavitték Angliába, tudjuk, ott a parasztlakó földjeit bekerítették és akkor ráálltak birkagyapjúra, nem mondom föl, ismert lecke,

szövetet szóttek, a azt elvitték Afrikába, azon rabszolgákat vásároltak, akiket elvitték Amerikába és Amerikából visszament a pénz Angliába. Ennél nagyobb hasznot a világon üzletből soha senki nem csinált. Ebből lett a brit világbirodalom, és ez alapozott meg hatalmas vagyonokat, ezt igenis tudomásul kell venni, démonológiai szótár ide vagy oda. Tehát igenis kivonják az erős országok a gyenge országokból a pénzt olyan mértékben, ahogy azok hagyják. Ezt föl kéne tárnunk, ha merjük áttörni a hazugság falát.

Gerle János: A beszédedben javaslatot teszel egyfajta szervezet felépítésére, ami biztosítékot adhatna a kultúra területén tevékenykedők számára. Erre az egyik hivatkozás egy nyugaton több formában létező szövetkezeti rendszer, amelyet nálunk is föl kellene újítani. Ez ott hogy működik?

Zelink József: Igen, ha valaki utcára kerül, ha sokan utcára kerülnek, nem hagyhatjuk, hogy akinek komoly szellemi lehetőségei vannak, akire a társadalom sokat áldozott, elveszen. Nem lehet elengedni a kezét egyrészt emberileg, másrészt azért, mert a termelés szempontjából is továbbra is érték. Tehát létre kell hozni egy olyan nyugdíj-, ösztöndíj-, segélyalapot, – azért mondom ezt a hármat így, mert az embereket megalázza, hogy ők segélyre szorúlnak és azt kellene elérni, hogy minél kevésbé alázzák meg az embereket, mert megroppannak a megaláztatásban és akkor nem tudnak talpra állni. Tehát, hogy legyen egy olyan alap, nevezzük így, ahova tud fordulni, ahol megrendelnek még tőle valamit, ha csak egy tanulmányt is pár ezer forintért, ahol esetleg – ilyen praktikusan ezeket most találjuk ki, és most gondoljuk végig – kap egy névjegykártyát, amire rá tudja írni, hogy ilyen és ilyen ösztöndíjalap munkatársa, tehát nem azt kell ráírnia, hogy munkanélküli, amit nyilván nem tud senki ráírni. Első lépésben a meglévő nagyobb alapítványok szövetségéből próbáljuk ezt létrehozni, én kihívásnak is tekintem az összes nagyobb alapítvány felé, hogy hajlandó-e belépni, hajlandó-e adni bele. Nagyon jó tapasztalaim vannak, hogy például olyan alapítvány, mint a Pro Cultura Hungariae, amit Glatz Ferenc csinált és mások is szívesen belépnek, érzik ennek a szükségességét. A másik a szövetség. Hát egymással kell szövetkezni, legalább egymással. Ennek vannak nemzetközi példái és jó példái. Én a *Briar Patch* mozgalmat szoktam említeni, ami Amerikából indult el és Skandináviába és Japánba, nem is szegény országokba terjedt el. *Briar Patch* az túskeborkor, aki Rémusz bácsi meséit olvasta angolul, ez a szó beugrik neki, ugyanis a nyuszi, amikor üldözi a róka, akkor hol talál menedéket? Berohan a túskeborkorba. Igaz, hogy megtépázza a túskeborkor a bundáját, megtépi a fülét, de azért élve marad, mert a róka nem mer utánamenni, tehát nem egy rossz bűvöhely a túskeborkor, ezért adták ezt a nevet. A mozgalomnak az a lényege, hogy az országban bármilyen tevékenységet folytató gazdasági vállalkozások fordulhatnak hozzá, vagy beléphetnek, és egy különleges etikai kódexe van: egymásnak nem számítanak föl extraprofitot, nem verik át egymást, csak minőségi árut adnak, és információt cserélnek, hogy hol, mit, hogyan lehet megoldani. Tehát kezd a világban megfogalmazódni egy új közgazdaságtan, amelyik igenis le akarja magáról robbantani ezt az extraprofitos, kirablásos, bankcsalásos világot. Éppen a két héttel ezelőtti *Economist*-ban jelent meg egy cikk, ahol Japán azt javasolja a fejlődő országoknak, a szegény országoknak, talán így lehet már nevezni őket,

hogy ne fogadják el a világbank által terjesztett programokat, ne privatizálják a vállalataikat, tartsák meg állami kézben, mert különben a privatizáció kapcsán ezekből az országokból az utolsó erőt is kiszívják. Hogyha az ember ír egy ilyen cikket, akkor egyből lecsurkásszák, mert Csurka is ezt mondja. De nem teszik hozzá, hogy a világ egyik legnagyobb gazdasági hatalma, Japán is ezt mondja, mert akkor egy kicsit más lenne az akusztikája. Csurka, mivel drámaíró, nyilván nem tudja elég gazdasági információval és nyelvezettel kifejtteni, tehát könnyen megverhető. Miért mondja ezt Japán és van-e Japán gazdasági csoda? Japán gazdasági csoda nem létezik. Ezt Lévi-Strauss bizonyította be egy kitűnő kultúrantropológiai tanulmányban, amiben leírja, hogy a japán irodalmi nyelv a XIII. században alakult ki. Az európai irodalmi nyelvek mikor alakultak ki, hány századdal később? Japán a XV. században sorozatgyártott ágyúkat szállított Kínának, tehát nagyipari szempontból kemény sorozatgyártás ment. És még egy példa, a múlt század közepén, amikor tudjuk, hogy milyen mocskosak voltak az angol piacok, Japánban kimért, előre csomagolt vajot adtak az embereknek. Hát ilyen szintű szolgáltatások működtek. Nincs Japán csoda. Van egy kulturális fejlődés. És Magyarországnak ez a nagy lehetősége, ugyanis bármennyire is mondják, hogy már a külföldi vállalkozóknak is drága a munkaerő, ha egy speciálisabb dolgot gyártatni akarnak, nem tudják máshova vinni az összes környező ország közül, csak Magyarországra, ugyanis itt van egy szint, és egy kiművelt emberfőkből álló tömeg. Ez a legnagyobb erő. Félő, hogy ennek a megroppantása és ennek a bedolgozóvá tétele az megint csak nemzetközi tőkeérdekeket szolgál. Csak a nemzet belső energiájára épülő gazdaság tud talpon maradni, ezt mutatja ez az alternatív gazdasági világ. Hát milyen forrásunk van nekünk? Három nagy forrás létezik a gazdaságban, ezt is az alternatív ökológiai közgazdasági irodalom mutatta ki: *más nemzetek kizsákmányolása*, *direkt használat* ezt a marxizáló fogalmat, mert nagyon pontos, *a saját dolgozó nép kizsákmányolása* és *a természet kizsákmányolása*. Fejlett centrumországoknak adatik meg az első, nekünk maradt a másik kettő. A saját dolgozók kizsákmányolása, hát ez most megy. A gyedet veszik el először és nem a... Hogy ne legyen populista demagógia, mondom adatokat. A miniszeri fizetést meghaladó állami vállalati vezetői meg bankvezetői fizetés 5 milliárd forint. Tehát, hogyha most azt mondanák, hogy holnaptól nem lehet senkinek magasabb fizetése, mint egy miniszternek, ami egy méltányos dolog, főleg, hogyha tényleg ekkora baj van egy országban, azt hiszem, hogy 160 ezer forint körül van egy miniszeri fizetés. Most ez az 5 milliárd forint pont a kétszerese annak, amit ezzel a kétezer forintos tandíjjal nyernek. Hát akkor hol vannak az arányok? Lehet, hogy ettől ilyen agresszív szegény Bokros Lajos, mert ő is érzi, hogy kínos, ha ezek az érvek és ezek az adatok kiderülnek? És ki kell, hogy derüljenek, mert ha nem derül ki, akkor nem törjük át a hazugság falát, akkor rajtunk marad és megfojt. Az a kérdés, hogy hogy tudjuk olyan szelíden kezelni a társadalmat, hogy ebből ne legyen akkora társadalmi feszültség, ami után megint megnyomorodik az ország. Hogy ne az utcán dőljenek el a dolgok, hanem valahogy az értelmesekek okos gyűlekezetében jöjjön létre, kristályosodjon ki olyan döntés, amelyik egy új irányt szab. Ezért fontos a kultúra, és ez a szövetkezés.

Egy nagy baj van, hogy az elmúlt negyven év szétverte Magyarországon, a szolidaritás, az együttműködés, a szövetkezés pszichikai formáinak a működését. Ez volt a legnagyobb csapás, tehát nem az, hogy itt volt egy orosz birodalom, ami amit tudott kisöpört innen, hanem, hát ezt pontosan tudjuk, és egy közhely, hogy átírta a lelkünket nagyon mélyen. Ezért a feladat egyrészt menteni a menthetőt, az emberi értékeket, másrészt újjáépíteni egy olyan szövetséget, ami újjáépíti a társadalom egész szimbólumrendszerét is, amiben saját arcára ismer. Ez elég kemény vállalkozás, de hátha sikerül.

Makovecz Imre: Odáig eljutott általában minden szerveződés, hogy meghívják egy előadót, ezt az emberek meghallgatják, zömében nem fűznek hozzá semmit, aztán amikor szünet van, kimennek és egymás között esetleg beszélgetnek arról, amit hallottak, a kérdéseiket megtartják maguknak, és aztán előbb utóbb már másról kezdenek el beszélni és ezzel a dolog tulajdonképpen elintéződik. Legközelebb megint összejönnek, megint a szünetben vagy a végén egymással kicsit beszélgetnek és aztán kész. Csak úgy nagyjából idáig eljutottak az egyesületek, szerveződések, kamarák és egyéb társaságok Magyarországon, de énnekem az az érzésem, hogy te valami másról beszélsz. Szerinted mire volna szükség ahhoz, mi kell ahhoz, hogy ezek az összejövetelel formák, ezek a társasági együttlétek ezt a különös, belülről vezérelt determinizmust, ha úgy tetszik tehetetlenséget képesek legyenek áttömi. Mi kell ehhez? Szervezet? Vezér? Jövőkép? Mi kell ehhez? Ez a kérdésem.

Zelnik József: Legkeményebb kérdés, de ezt kell föltennünk magunknak. Én nem tudom hibáztatni a civil társadalmat, hogy nem tud talpraállni, és tényleg csak ilyen szintig jutunk el, ugyanis olyan mértékben kivonták a forrást az országból és az emberek egzisztenciáját olyan mértékben napi ügyekhez kötötték, hogy ez maga egy béklyó, amiből nem lehet kiszabadulni. Nem hiszem, hogy a magyar társadalom talpra tudna állni anélkül, hogy ne történe váltás a központi politikai akaratban. Ugyanis forráshoz kell juttatni a civil társadalmi szintet. Ha a központi politikai akaratban nem sikerül változást elérni, tehát ha az adósság elengedése vagy átütése ügyében nem sikerül lépni, akkor nincs forrás. Az teljesen egyértelmű, hogy egy ország nem léphet egyedül. Ha volt politikai küldetése a Horn kormánynak, az nem az alapszerződés, hanem az, hogy azt mondja itt a szegényeknek, hogy fogjunk össze, Európa azt akarja, hogy fogjunk össze, hát összefogunk. Az első javaslatunk: szabadítsatok ki bennünket a totálisan megnyomortó adósságcsapdából, akkor összefogunk és nem verekszünk, azt aláíránk, egy olyan szerződést. Hát most aláírati egy olyan szerződést szlovákokkal és magyarokkal, hogy egyik fél se győz az aláírás óta magyarázkodni, hogy ő hogy értelmezi a szerződést, csak azért, mert egy sumák francia miniszterelnök államelnök akar lenni és választási kampányt folytat. Ha komolyan gondolja, akkor Franciaország indítson be egy Kis Marshall-segélyt és mondja azt, hogy itt van egy zacskó pénz, ha létrehoztok szlovák-magyar vagy román-magyar vegyesvállalatokat. Ezt már a görögök kitállták, hogy *ne háborúzz, kereskedj* és az egész mediterráneumot fölvirágoztatták szellemileg és gazdaságilag is.

Makovecz Imre: Elfogadva azt, amit mondasz, hogy itt csak egy radikális központi politikai változás biztosít

hatja, hogy az alaphelyzet megváltozzon, úgy alakítom a kérdést, hogy milyenné kell alakulnia ezeknek a bizonyos előadó és hallgató stílusú egyesületi összejöveteleknek, hogy úgy érezzék, hogy hozzájárulhatnak egy radikális politikai változáshoz?

Zelnik József: Én azt nem hiszem, hogy át kellene alakulnunk, tehát isten ments, hogy a mostani nagyon leszűkített értelemben politikai körök kialakuljanak, de biztos, hogy le kellene számolni azzal a tehetetlenségi érzéssel, hogy nem változik attól a világ, hogy összeül ennyi ember együtt. Hogy válik ez politikai akarattá? Hát csak akkor, hogyha ez szervezet.

Makovecz Imre: Most mire gondolsz?

Zelnik József: Olyan egyszerű dologra, hogy ha van Magyarországon sajtószabadság, akkor a Népszabadság nem utasíthatja vissza, hogy nagyon higgadt hangnemben, direkt nem 25-öt mondok, mondjuk húsz tény reklámként közöljön. És akkor összejönnek különféle körök és megbeszéljük, hogy ők hogy látják, hogy az ő helyi életükben ez mit jelent, ha ezeket a tényeket ismerik. Csúnya szó az együttgondolkodás, nem együtt meg nem másként kell gondolkodni, hanem gondolkodni kell, annak idején vicceltünk ezen, hogy nem megy másképp. Még egyszer hangsúlyozom, hogy aki azt várja, hogy a civil társadalom csak úgy talpra áll, az megbénítja ezt a társadalmat. Nem tud magától talpra állni, nincsenek közöttünk Széchenyik, akik a vagyonnukkal is tudnák befolyásolni az eseményeket, akik tudnak tárgyalni bécsi vigécekkel. Messze vannak a mostani vigécek és láthatatlanabbak. És még egyet tudomásul kell venni, hogy itt abban az értelemben nem volt rendszerváltás, hogy ugyanaz a gazdasági elit a tanácsadója, a hivatalnoka minden kormánynak, Kádár-kormánytól a Horn-kormányig. Az a Vámház térről szabadult közgazdász társaság, akik rendkívül műveltek, de a világnak egyetlen megközelítési módját ismerik, ami a számunkra a legveszélyesebb. Azért mondom ezt, mert utaltam a japán példára, hogy most már meg is hirdetik, hogy ha van valakinek esze, nem vállalja föl a neoliborális, restriktív, monetarista politikát, ami csak a gazdag és erős országban érvényes, amelyik ezzel a trükkkel máshonnan pénzt tud kiszívni, de hogyha ezt egy szegény ország játssza, azzal csak megnyitja a kapuit a kiszívás felé. Sárközi Tamással beszéltem két héttel ezelőtt, és mondja, hogy az ő tanszékén már kilenc emberre jut heti két óra, nem kilencszer két óra, egyszer két óra, ugyanis a Közgazdasági Egyetem ilyen nagy káderteremtő. A kormányok kihelyezik aztán visszaszívják ugyanazokat az embereket. Naszvady György, aki most kikerült a miniszteriumból a legnagyobb hatalom volt az országban, az egész költségvetés őhozá tartozott, tehát a kulturális intézmények, egészségügy, minden. Húsz éven keresztül csinálta az elosztást ezekben a kormányokban, nem tudom Bokros miért tette ki, lehet, hogy nála is keményebb embert akar oda tenni. Amikor mi kulturális területen el kellett, hogy intézzünk valamit, nem a miniszterrel kellett beszélünk, nem a miniszterelnökkel; Naszvadynál kicsikartunk vagy kikunyeráltunk egy kis pénzt, mert az, hogy kétmilliárdal többet ad vagy kevesebbet, államháztartási szempontból elhanyagolható, egy tollvonással el tudta intézni. Ezek nagyon fölkeszült emberek, csak nem tudják, hogy itt mi lenne a feladatuk Magyarországon. Megtanultak valamit, mint annak idején a

marxista politikai gazdaságtant is, hogy ennek az ország életéhez semmi köze nincsen, az más kérdés. Most készítik elő az államháztartási törvényt, ami ebben a formájában életveszélyes, ugyanis végleg lezárja az országban még hajszálerekben mozgó utolsó forrásokat és kiskapukat, mert átvilágítja az országot. Miért életveszélyes most átvilágítani az országot? Mert, akkor a leghülyébb világbanki tisztviselő is látja, hogy két fillér honnan hova gurul. Nekem ez volt az egyik érvem, amikor az előző kormánynak azt javasoltam, hogy alapítványokba nyomjon ki minél több pénzt, ugyanis az alapítványokban levő pénzt nem látja a világbank és a valutaalap, és az legalább még éltet bizonyos forrásokat. Nagyon keveset és nagyon csekély módon sikerült, de valamennyit mégis sikerült így megmenteni. Tehát a legveszélyesebbnek azt tartom, hogy nincs hatalmi helyzetben olyan közgazdász társaságunk, amelyik észszerűen tudná kezelni a helyzetet. Van azért ellenpélda. Nagyon fontos, amit az elmúlt egy-két évben Kopátsy Sándor csinált, amikor megtörte a hallgatás falát és elmondta, hogy mit hazudoznak összevissza a közgazdászok az adósságsapda körül és mivel ő nemzetközileg is ismert közgazdász, ez más, mint ha egy író mondja ki. Itt van Lóránt Károly, a Magyar Nemzetben mostanában megjelent egy cikke, ahol nagyon pontosan és tételesen leírja, hogy mit lehetne lépni. Még egyszer mondom, nem arról van szó, hogy az ország bármilyen valódi nemzetközi kötelezettségvállalását fölírná, de arról igenis szó van, amire az írásomban hivatkoztam és amit a világbanktól és a valutaalaptól erkölcsi okokból dezertált vezető szakemberek leírnak, mint például Budhó, hogy ami itt történik, az a szegények még szegényebbé tétele. Ő írja le, nem én mondom, én ilyet nem memék mondani, hogy mivel ezeknek az országoknak a pénzügyi arisztokráciája ugyanazokba a bankokba helyezte el a saját vagyonát, amelyeknél az adott országok el vannak adósodva, az anyagi érdeke az, hogy az ő bankja minél többet kapjon, még ha a saját országa tönkre is megy. Tehát én úgy képelek egy ilyen oldalt, mondjuk a Népszabadságban, *Hogy áll Magyarország az adósság visszafizetésével?* És nem kommentál semmit, csak az adatok, ekkor ennyit vett föl, ennyit fizetett vissza, ennyit vett föl, ennyit fizetett..., amit a Mari néni is lát, hogy mi történt, meddig, hányszor kell visszafizetni? Amit költségvetési pénzből fizetnek, ott határt kell húznia egy kormánynak, legyen az szociálisan olyan „érzéketlen”, mint az Antall-kormány, vagy szociálisan olyan „érzékeny”, mint a Horn-kormány. A mostani diáktüntetésen a szerencsétlen gyerekek visznek egy ilyen táblát, hogy Bokros Lajos 200 ezerrel könnyen viccel, a „kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccel” mintájára. Hát ezek úgy látszik nem tudják, hogy egy bankvezérnek nem 200 ezer forint a havi fixe, hanem egymillió és kétmillió között mozog. És ha valaki öt évig ilyen bankár, az hatalmas pénz, és nemcsak az egyes számú vezetőnek, hanem legalább harminc vezetőnek magasabb a fizetése négy-öt százezer forintnál. És akkor az egész államigazgatás, a pénzügyminisztériumban lévő munkatársak, az ÁVÜ munkatársai, ahol az átlagfizetés, az újságok is írták, 120 ezer forint. Hát ezt nem lehet kitermelni ma Magyarországon. Azt mondom, hogy nagyon gyorsan kell egy alternatív, mindenki által érthető – ez lesz a legnehezebb – gazdaságpolitikai programot fölláítani, erre van-

nak kísérletek. Az számomra értelmetlen, hogy most még ennyi pénzt kiszívunk és akkor két-három évnél tovább nem tudjuk tartani ezt az adósságuhanást, úgyis államcsőd lesz, most már ez a számított adatokból látszik, legalábbis a közgazdászok ezt mondják. Akkor meg minek tovább kiszívni, akkor újra kell gondolni, az egészet.

Talán két héttel ezelőtt kaptam egy meghívót, Hankiss Elemér küldte vezető értelmiségieknek, hogy *Találjuk ki Magyarországot!* Én hozzá akartam szólni, mert a cím megdöbbentett. Ott nem tette a társaságban senki szóvá, majdnem hatvan ember gyűlt össze a Dunán, egy hajón, mígnem Hankiss Elemér fölolvasta Lord Dahrendorfnek, a német származású, Angliában lorddá ütött nagy hírű szociológusnak a levelét, hogy a cím elé kéne tenni, hogy *újra*, tehát újra kitalálni Magyarországot. Nem használunk pontosan fogalmakat és minden megzavarodik. Hát egyszerűen értelmiségként én ezt nem írhatom le, hogy *találjuk ki Magyarországot*, hát kiesett belőlem ezer év, vagy akármennyi, hát az egész történelmünk? Magyarország ki van találva. De hogy mindig újra ki kell találni, az teljesen természetes, és hogy most olyan pillanat van, amikor nagyon ki kellene találni, mert az elmúlt negyven évben nagyon sokszor gondolkodni se lehetett Magyarországról. A pontos értelmezés fontossága miatt Pokol Bélától idézek a nyelvi terrortól egy példát. Megválasztottak három embert, a nevük az volt, hogy *átvilágító bíró*. Ez érthető fogalom, ha valamit meg akarok ismerni belülről, akkor átvilágítom. Egészen addig átvilágító bíró volt a nevük, amíg véletlenül az egyik átvilágító bíró azt nem mondta, hogy átvilágítottak negyven képviselőt és egy hal fönnakadt a horgon. Innentől kezdve az uralkodó sajtó azt mondja: *ügynökbíró*. Hogy mit lehet a nyelvvel tenni! Pokol Béla azt a példát hozza, hogy mi lett volna, hogyha a náciakat átvilágító bíróságokat és bírókat nácibíróknak nevezték volna, hát ez ugyanaz a trükk. Tehát egy rendkívüli nyelvi terror alatt élünk, ennek a része az is, hogy ezt a szót, hogy *nemzeti* annyira pejoratívvá tették, hogy mondjuk egy fiatal ember nem meri vállalni, tehát honnan adnánk neki olyan lelki erőt és nyelvi erőt, hogy vállald, pedig ez teljesen természetes, enélkül nem működik a gazdaság sem.

Kérdezted, hogy a karitászmozgalomhoz hogy lehet csatlakozni. Teljesen nyitott mindenki számára, mert hát adományokat fogad el. Annak a formáját kellene kitalálni, és ez a legnehezebb számunkra, honnan tudjuk, hogy ki az igazán rászorult. Nagyon nehéz ezt egy ilyen rejtőzködő társadalomban meghatározni. Külföldön a katolikus karitászmozgalomban például úgy működik a dolog, hogy két ember javasol egy harmadikat. Tehát senki nem mondhatja azt, hogy én ejesett ember vagyok és nekem kellene, hanem egy baráti figyelő szolgálat van és két ember mondja, hogy a harmadikon segíteni kellene. Ez több oldalról, pszichológiailag is meg az igazságosság oldaláról is ki van találva. Ha két ember egy harmadikat ajánl, akkor azok nyilván ismerik és tudják, hogy milyen helyzetben van. A másik az, hogy az embereket rákényszeríti a szolidaritás, hogy gondolkozzanak arról, hogy ki van a környezetükben olyan helyzetben, akin segíteni kellene, és ez a segítség nagy erkölcsi erővé formálható. Szeretném kérni tőletek, hogy ezeket a formákat ti is segítsétek, hogy megfelelően alakuljanak, de ez a karitászmozgalom alap ez nagyon kicsi tűzoltás, egy élet-

képes társadalom nem is ebben gondolkodna, hanem egy gyors áttörésben, amiben megteremti az életnek a megfelelő kereteket, csak az nem megy gyorsan és közben is segíteni kell embereken. A legveszélyesebb ezekkel a szociális karitatív alapokkal, hogy a fennálló hatalom rálegyint, hogy na jó, hát ezt a terhet is levette a vállamról, itt van egy karitás alap, ami egy kicsit kezeli az értelmiségi munkanélküliséget. Azon is gondolkoztunk, hogy nem szabad senkinek csak segélyként adni pénzt, hanem kérni kell tőle, hogy írja le, hogy a saját városában, vagy falujában mit hogy tudna kitalálni, megszervezni. Budapesten például kiderült, hogyha helyreállítanák a villamoskaiauzi, buszkaiauzi állásokat, ez több ezer embernek munkát adna és olcsóbb megoldás volna, mint a mostani rendszer. Egy társadalomban ezer ilyen dolog van, amit helyi szinten lehet látni és nem lehet fölülről kitalálni. Tehát ha adunk valakinek támogatást, ösztöndíjat, akkor ezzel hasznossá is tudná tenni magát, ha az adott helyi közösségnek kitalál valamit egy kicsit jobb a közérzete is ezáltal.

Még két ügy, ami fölvetődött a kulturális kamara közgyűlésén, az egyik egy önkéntes nyugdíjbiztosítási rendszer a kulturális területre, mert tudjuk, hogy az az irtatlan pénzt, amit évek hosszú során át befizettünk nyugdíjra, azt a társadalom ebben a szerkezetben nem fogja tudni 2000 után kifizetni. Csak annak lesz nyugdíja, akinek két nyugdíja van, ez a nem tudom milyen nyugdíj, és aki benne van még egy önkéntes nyugdíjbiztosítási keretben is, főleg, hogyha abban garanciával rendelkező, tehát esetleg külföldi nyugdíjbiztosító is benne van, amelyik nem megy olyan könnyen tönkre. A garancia alap pedig arról szólna, hogy nagyon sok helyen az országban tudnának vállalkozni az emberek, csak a pénzhez, amihez hitellel juthatnak, nincs garanciájuk. Mondjuk, egy községben valamilyen kulturális akciót szervez a helyi művelődési ház, egymillió forintba kerülne, tudja az igazgató, hogy az neki visszajön, mert már évek óta csinálja és eddig is visszajött, de az önkormányzat nem előlegezi meg neki a pénzt, mert fél, hogy elvész. Mi meg tudnánk teremteni azt, hogy garanciát adjunk az illető önkormányzatnak, hogy ez a pénz vissza lesz fizetve, akkor könnyedén aláírják az önkormányzatban a képviselők. Ez többféle formában működik, azért nem használom azt, hogy garancia biztosító, mert itt nem profitról van szó, tudjuk a garancia biztosítás a rablás egyik formája. Ez nonprofit formában működne, hogy mondjuk ötmillió forintért megvásárlunk valamelyik biztosítónál 300 millió forint garanciát. És akkor ezzel az egységcsomaggal háromszáz helyre egymillió forintba lehet garanciát adni és ez háromszáz helyen háromszáz rendezvény és mivel tudjuk, hogy fontos, hogy találkozzanak az értelmiségiek, ha van, ami fontos, az az, hogy a helyi társadalom az ünnepben találkozzon legalább évente egyszer és megérezzék azt, hogy az ünnepben mekkora erő rejtezik, akár a közösségépítésre, akár a reményre, akár túlélni dolgokat, akár újakezdeni dolgokat.

Mi az, hogy feketegazdaság? Ez is egy totális nyelvi terror. Arról beszélnek feketegazdaság kapcsán, hogy bankkonszolidációval milliárdokat kidobtak? Hogy a drogaffia működik, a fegyverkereskedelem, az olajszökítés? Amit meg akar fogni, az nem erről szól, mert amit meg akar fogni, azt a kultúrantropológia úgy nevezi, *kaláka*. Egy társadalom a legolcsóbb szinten megteremti a saját tagjai számára

azt, hogy minél kevesebb forrás felhasználásával, tehát minél kevésbé pazarolva létrehozson valamit. Én megszerелеm neked a fűtést, te meg kőműves munkát végzel a házamon. Itt nyilván nem működik semmiféle számlaadás, miért működne? Hogy ebből is kivonják azok, akik a feketegazdaságról beszélnek, azt a pénzt, ami itt nincs is, amit innen végképp nem lenne szabad kisajátítani, mert ez már a biblia szerint is törvénytelen. Meg kell kérdezni azt, aki feketegazdaságról beszél, hogy hol kezdik, kit akarnak ezzel megfogni? Az emberek utolsó *néma cseréjét*? Ismert fogalom a néma csere, afrikai társadalmakról írták le, hogy törzsek háborúban álltak egymással, mert területi viták, faji viták stb, minden volt, de hát valahogy élniük kellett. És akkor kerestek egy területet, amit semlegesnek tekintettek, ami a béke tere, – ebből nőhetett ki a piac is, többek szerint – és oda mentek némán erre a térre, tudták, hogy mi kell az ellenségnek, letették az áruikat, aztán kijöttek azok is, letették az áruikat ők is, akivel különben háborúban álltak és az egyik eljött az egyikért a másik a másikért és ez tökéletesen működött, ebben nem verték át egymást, mert akkor nem jutottak volna hozzá az eszközökhöz, amire szükségük volt. A csiki kaláka, amiről a Hajdú Zoltán írt egy kitűnő könyvet, valamikor '84 körül jelent meg, ami tudományos, analitikus módszerekkel bebizonyította, hogy ez a legforráskímélőbb, legtisztességesebb gazdaságfilozófia és a legemberibb vállalkozás. Na most, ha ebbe valaki bele akar nyúlni, ez ugyanaz, mint *a tudat vagy a lélek megszállása*.

A kultúrát és az országot nem a politikusoknak kell kitalálniuk, ebben szereptévesztés van, ki kell találni mindnyájunknak, nekik képviselniök kellene belőle a legjobb erőket, ez a feladatuk. Ezt a szerepzet meg kell tudnunk változtatni. Ehhez két dolog kell, egy, hogy legyenek gondolataink, kikerülhetetlen gondolataink, ez nagyon fontos, kikerülhetetlen gondolat nem attól jön létre, hogy én zseni vagyok, hanem ha ilyen közösségekben megbeszéljük, és kimondjuk, az kikerülhetetlen lesz, mert a közösség ereje az elég nagy kontroll. A másik, hogy legyenek olyan politikusok, akik ezt fölállják és érvényesítik. Egy kicsi haszna talán van annak, hogy ilyen sokszerű volt most a gazdasági csomagterv hatása, az ökológiai irodalomból ismert, hogyha beletesznek egy békát a vízbe, és elkezdik lassan forralni a vizet, nem ugrik ki a béka, hanem egyszerűen meg lehet főzni. Ha, itt nagyon ügyesen, lassan hevítették volna alattunk ezt a társadalmi katlant, akkor úgy megfővünk, hogy észre se vesszük. Szerencsére most beledobnak bennünket a forró vízbe. Ez a legnagyobb kérdése a magyar társadalomnak, hogy hogyan ugrunk ki? Szóval itt a XX. század végén meg kéne találni a politikai akaratnak azt a formáját, ami nem az utca. Ez lesz az alapvető kérdés, hogy megtaláljuk-e azt közösen, mindnyájan, akik egyik vagy másik oldalon vannak.

Néhány záró gondolatot szeretnék végül elmondani, mostanában sokat foglalkoztam a *lidérc*-jelenséggel, az eredeti szakmám folklórkutató etnográfus. Tehát, hogy mi a magyar kultúra lidércnyomása, így gyűjtöttem. A lidércről tudni kell, hogy egy csodálatos figura, tényleg fantasztikus lény, ugyanis egyszerre ártó lény, ráül az ember mellére, vérért szívja stb., de ugyanakkor hasznos lény is, mert aranyat tud az embernek keresni, csodaszeretőként működik, ha az ember férfi vagy nő, aszerint a legszeretettebb alak

formájában jelenik meg és véle hál. A lidérc a legösszetettebb jelenség az európai folklórban. Milyen lidérces vonásokat látok én a magyar társadalomban jelenleg? Van egy diabolizáló nyelvezetünk. Mit értek ezen? Máté és Lukács alapján, aki a sátánt, Satanast megváltoztatta Diabolosra. Ugyanis tudvalévő, hogy a sátánnal még az Úr is párbeszédet folytat. Diabolos pedig egyszerű bűnüldözési kérdés, mert hát az az abszolút negatív. Na most mi a világban ez a diabolizáló nyelvezet, ami miatt sokan egy oldalon álló értelmiségiek sem viseljük el egymást és, még egyszer használom ezt a szót, diabolizáljuk egymást? Ezt a lidércet meg kéne fejtenünk vagy el kellene üznünk, enélkül nincs összefogás, nincs párbeszéd. Ilyen lidércszerű jelenségnek tartom azt, ami a gazdaságban történik. További lidérces jelenség,

hogy Bolond Istókokká váltunk valahogy, valami miatt, de tudjuk-e, hogy ki az a Bolond Istók? Nem tudom, hogy a jelenlétük tudják-e, hogy a magyar irodalomban három Bolond Istók szerepel. Legismertebbé Arany Jánosé vált, ahol ő a gügye népi figura, a hülye. Érdekes módon Petőfinél, aki előbb írt Bolond Istók verset, 44-ben, ha jól tudom, egy rendkívül tehetséges vidéki fiatal, aki gazdagságot teremt maga körül. Majd Weöres Sándor is írt egy Bolond Istókról szóló verset, aki ismét pozitív figura. És azt mondja Weöres Sándor, hogy *ott vagyok a hangoskodókban*, – nem pontosan idézem – *a hangoskodókban mélyen elrejtve, a szeldekben gyermekien öröklé* – barátaim, Bolond Istókok, a lidércűzés kora jött el. Köszönöm a figyelmet.

KÁDÁR BÉLA: A MAGYAR KORSZERŰSÖDÉS KIHÍVÁSAI ÉS VÁLASZADÁSI LEHETŐSÉGEI A SZÁZADVÉGEN

A találkozó másik előadója Kádár Béla közgazdász, az Antall-kormány minisztere volt. Előadásának tárgya megegyezik a Magyar Szemle 1995 májusi számában megjelent tanulmányával. Az előadó kérésére és a Magyar Szemle szerkesztőségének szíves hozzájárulásával ezt a részletesebb és pontosabb változatot közöljük.

I. A SZÁZAD ÖRÖKSÉGE

Tizenegy évszázada a Kárpát-mendencébe érkező, államot alapító, Európában helyet, s történelmi szerepet kialakító, pusztulásai után a 14., majd a 18-19. században korszerűsödő s felzárkózó Magyarország a 20. század egyik legnagyobb történelmi vesztese lett. A történelmi államterület és lakosság, valamint életképességi feltételei java részének elvesztése, ill. a jaltai paktum nyomán Magyarország kiszorult a közepesen fejlett országok csoportjából. A nemzetközi fejlettségi ranglistán leszakadt több, korábban elmaradotabb európai, s tengerentúli ország, és különösen a fejlett nyugat-európai országok mögött, kiszorult a nemzetközi áru- és tőkepiacokról, kül- és biztonságpolitikai szempontból ide-oda sodródott. A jaltai rendszer összeomlása, ill. az országnak új történelmi esélyt adó rendszerváltoztatás pillanatában európai negatív rekordokat öntögetett az egy főre jutó adósságállomány, az oktatási-egészségügyi leszakadás, a természeti és társadalmi környezetromlás szempontjából. A társadalom hagyományos szövetrendszerét, értékrendjét, történelmileg felhalmozott fejlődéstörténelmi adottságait szétépítő, erőltetett és szerkezeti eltorzulásokhoz vezető gazdasági növekedés három évtizede után egy évtizedes stagnálás, majd felerősödő visszaesés és működési zavarok után a rendszerváltoztatás lényegében átfogó válság keretei között, rendkívül terhes örökséggel indult meg.

A század terhes öröksége jelentős részben külső hatásokra, Trianon, Jalta következményeire vezethető vissza. A társadalom életerejét, az ország erőforrásait tragikusan megcsapoló külső fejlemények következtében kétségkívül eltűnt a cselekvési lehetőség, de a szükséges források java része is. Magyarország mint nemzetállam a 20. századtól kimagaslóan kedvezőtlen külső feltételeket kapott, s adott korlátai

mellett is rossz válaszokat adott konunk fő kihívásaira, a műszaki-tudományos forradalom, a poszt-indusztriális társadalom és a világgazdasági globalizálódás folyamataira.

A szűkreszabott mozgástéren belül viszont a rendszerváltás számára akadtak szerencsés peremfeltételek is. A volt KGST-országok csoportjában csak Magyarországon indult meg az átalakulás a versenyképesség és a szociális igazságosság követelményeit ötvöző szociális piacgazdasági rend, az ésszerű fokozatosság választóktól elfogadott keretei között. Az 1990. évi választások tükrözték a társadalom óhaját a „legkisebb balhé melletti legnagyobb változásokra”. Bár az ország történelmi jelenében és belátható jövőjében sürősödnek az elmúlt évezred és évszázad hagyatécai, nem érdektelen megvizsgálni, hogy a rendszerváltás utáni fél évtized miként befolyásolta az ország helyzetét.

1. A rendszerváltás első fél évtizedéről kialakítható kép az impresszionizmus, a fény- és árnyékjelenségek együttesének jegyeivel írható le. Történelmileg rendkívül rövid idő alatt beindult és féllúton túljutott a politikai-gazdasági intézményrendszer átalakítása. E folyamatot számszerűsítve jellemzi, hogy 1994. végén a magyar nemzeti jövedelem kerekén 70%-a jött létre a legális, ill. árnyékban működő magángazdaságban. A korábbi gazdálkodási, jövedelmi és árviszonyokat eltorzító költségvetési szubvenciók aránya fél évtized alatt 80%-kal csökkent, az árak és az import kerekén 90%-a liberalizált, kialakult a de facto konvertibilitás, működnek a független intézmények: a jegybank, a számvéviszék, a bíróságok, valamint az önkormányzatok. A külgazdasági kapcsolatokban a kisországi követelményeknek megfelelő erőteljes világgazdasági nyitás keretében ritka mértékű földrajzi súlypontváltás következett be. A magas minőségi igény szintű fejlett piacgazdaságok aránya a magyar kivitelben fél évtized alatt 35%-ról 72%-ra nőtt. Míg a keleti fő piac, ill. a KGST összeomlása a térség kivitelének dollár-értékét több, mint egyharmaddal csökkentette, a magyar kivitel dollár-értéke 11%-kal emelkedett. Tehát a keleti piacvesztés egyébként súlyos mértékű Magyarországon volt viszonylag a legkisebb; Magyarország tudta leghamarabb és leginkább normalizálni kapcsolatait az